

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

Ը. ԵՂՄԱՐԵԹՈՒՊԱՍՈՒԹ ԶԻՆՈՒՐԱՐՆԱՅ
ԹԻՆԵԼՈՒ ԽՆԳԻՐ ԿԸ ՅՈՐԹԻՆԵԿԻԹԻ. —
Թ. ԵՂՄԱՐԵԹՈՒՊԱՍՈՒԹ ԱԶԳԱՅԻՆԷ ՊԱՀԱՆ-
ԶՈՐԱԾՆԵՐ ՄԵՏՏՆԵԿԻԹԻՆԵՐ ԿԸՆԳԻՐՆԵՐ

(ԸՊՆՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ)

Հարկւրհիմ Զոգիէ ստորագրուած թուղ-
թը՝ վերին կառավարութեան իրկուեցաւ: Բայց
որովհետեւ թէ չըջալայ ժողովութիւններն ու
թէ վերին իշխանութիւնը Հայոց, այս, ըստ
ինքեան տարօրինակ խնդրուածքին հակառակ
էր, երկայն թղթակցութիւններուն եւ աղա-
շանքներուն հետեւութիւնն այն եղաւ, որ այս
վերին աղաշանքներն ալ ի նկատի չառնուեցան:
Վերջգրեալ երկու առաջարկութիւններուն
ընդունելութեանը նկատմամբ, քաղաքային վար-
չութիւնն, առանց ժամանակ կորսցընելու, իւր
կողմանէ Նորին Վեհափառութեան գրեց: Աղա-
շանց թղթին մէջ՝ զինուորաց բնակութիւն
տալու եւ նախամիջը կրելու ծառայութենէն
զատ կը շոշափուի նաեւ նոր արտոնագիրը:
Կայսեր գրուած աղքատագրին թարգմա-
նութիւնն է յաջորդը:

“Մեծափառ Կայսր:

“Երբ 1791ին՝ Աւագափողովն մեծա-
պատիւ Վիճակներն ու Կարգերը ճանչցան մեր
հասարակութեան, առ մեծափառ իշխանապետ
եւ առ պետութիւնն ունեցած հաւատարմու-
թիւնը՝ զմեզ ԿԱ. յօդուածին ձեռք, հունգա-
րական ազատ թագաւորական քաղաքաց կարգն
ընդունեցան. եւ որոշեցին որ Հունգարիոյ մէջ
ծաղիկոզ ազատ արքունական քաղաքաց իրաւուն-
քուն եւ ազատութիւններուն պարկեր, հասա-
րակաց ծանրաբեռնութիւնները կրենք, ընդու-
նուած սահմանագրութեան Գ. Մասին, ԿԱ.
յօդուածին միջի՝ քաղաքներու կացութեան
վրայք եղած կէտերուն ինք ղինելիս յարմար-
ցնենք. եւ այս օրէնքին հետ համաձայնող
առանձնաշնորհութեան պատճէն մը յանդերձ:
Այս՝ իրրեւ օրէնք ընդունուած յօդուածն՝
Վեհափառութիւնը ալ ամրացընելու բարեհա-
ճեցաւ:

“Այս օրինաւոր առանձնաշնորհութեան
գործածութիւնը՝ մեր հասարակութեանը պիտի
գրուի եղեր, թէ՛ որ այն պարագան չըլլայ,
որուն համեմատ մեր քաղաքաբաշխութիւնն
աղաչեց, որ զինուորաց բնակութիւն տալէն եւ

նախամիջի ծառայութիւն ընելէն ազատ ըլլայ:
Ուստի ասոր հետեւութեամբ, այն խնդրուած-
քին — եւեռակ օրինաց Գ. Դրբին ԺԱ. յօդուա-
ծին հակառակ ըլլալուն — տեղի չարուեցաւ:

“Այս որոշումը փոփոխելու համար՝ —
մեր մատուցած աղաշանքին վրայ Վեհափա-
ռութիւնը՝ 1792 մայիս 26ին բարեհաճեցաւ
կարգադրել, որ ծրագիր մը շինուի, թէ ար-
գեօք ինչ կերպով կրնայինք հաւասար ծան-
րաբեռնութիւնները կրել, առանց զինուորաց
բնակութիւն տալու. եւ առանց նախամիջը կրե-
լու: Ծրագիրը յօրինուելով՝ 1811ին տեղու-
թեան Աւագափողովն առջեւ դրուեցաւ: Սա-
կայն Վիճակներն ու Կարգերն որոշեցին թէ,
ազատ թագաւորական քաղաքաց կարգն ընդու-
նուելով՝ ինչպէս որ անոնց ամեն իրաւունքներն
եւ արտոնութիւնները կը վայելենք, այնպէս ալ
անոնց — օրինաց պահանջած — պարտաւոր
ծանրաբեռնութիւններն ալ պէտք է որ կրենք:
Անոնցմէ ազատ չենք կրնար ըլլալ, թէպէտ որ-
չափ ալ ստակ կ'ուզենք անք: Բայց ուրիշ կող-
մանէ ըսուեցաւ, թէ ազատ ենք, ծանրաբեռ-
նութիւնը կրելու կերպը մեր մէջ չտկելու,
յարմարցընելու, — եւ եթէ՛ մասոր նկատմամբ
անուանուելի տեսնակալութեան առջեւ ընենք
յայտարարութիւն մը, թէ ինչ կերպով կ'ու-
զենք այն բեռները կրել. մեզի հասկցընելով՝
որ ծանրաբեռնութեան փրկանաւորութիւնը՝
դրամոց գումարով չի կրնար ըլլուիլ: Որովհե-
տեւ ապագայ ժամանակին ծանրաբեռնութիւն-
ներուն որչափ ըլլալը գիտնալն՝ անհնարին է:
Ուստի եւ փոխարինելի ստակին գումարը չի
կրնար որոշուիլ:

“Երբեւալ տարին, տեսնակալութիւնն զմեզ
լսելով՝ մեր գիտողութիւնները կարգերուն առ-
ջեւ դրաւ: Առնք որոշեցին, որ եթէ՛ ներսը՝
քաղքին մէջ այնչափ զինուոր բնակեցընենք,
որչափ որ քաղաքն ըստ պատշաճի կրնայ ըն-
դունիլ — անոնց համար զինուորանոց մը շի-
նենք եւ զանիկա պահպանենք — մէկալ կող-
մանէ՝ նախամիջի նկատմամբ՝ փոխանորդու-
թիւն կանգնենք եւ այս վախճանաւ 16 ձի պա-
տրաստ պահենք — ընդգրկու թիւն չունին:

“Մեծապատիւ Կարգերուն այս որոշումը
վերին կառավարութեան ձեռք Վեհափառաւ-
թեանը իրկուեցաւ, որ քիչ փոփոխութեամբ
զանիկա (1813ին) ընդունելու բարեհաճեցաւ:
“Ասոր վրայ 1822ին, մարտ 22ին տուած
պատճենին միջոցաւ Վեհափառութիւնը հրաւ-

մայեց. նախ՝ որ մեր հասարակութիւնը՝ զինուորաց ընտելութիւն տալու փրկանաւորութեան օրտոգոսով՝ զինուորաց պահպանութեան համար, հարկին համեմատ, զեռ երեք մաս ալ վերադրուի մէջէն. եւ այս կերպով որդուած գումարը՝ չէ թէ հասարակաց արկղը, հապա հարկ տուող ընտելները հատուցանեն: Երկրորդ՝ հասարակութիւնն երկու փոխանորդութեան կառք պահէ, որուն թիւն՝ եթէ հարկը պահանջէ, պիտի աւելցնեն: Երրորդ՝ յառաջ քան այս արքունական հրամանին գործադրուի թիւնը՝ ինք զիններն յայտնենք, թէ արդեօք արտոնութեան թղթին մէջ՝ ընդունուելի ծանրաբեռնութիւններուն հոգը վրանիս կ'առնունք, թէ ազատ թագաւորական քաղաքաց կարգը մտնելու պատրաստուելը թղթէն կը հրաժարինք:

«Այս կէտին տակ ի կախ մնացած խնդիրն, աւելի եւս ընտելութեան ենթարկելով՝ ժամանակէն ու պարագաներէն համոզուեցանք, թէ ձեռնարկութեանը եւ ձեռնակներուն նպատակին աւելի համահայեց է, որ ժամանակութեան չափին համեմատ՝ այն հասարակաց բեռները կրենք, զորոնք ուրիշ ազատ թագաւորական քաղաքները կը կրեն: Ուստի իրաւացի կը զբաւենենք, որ ազազային մէջ պատահելի եւ չգիտացուի ծանրաբեռնութիւններուն որչափութիւնն որոշենք՝ անկարելի եւ Անգործագործել կը տեսնենք՝ որ համեմատաբար այնչափ տուրք վճարող բնէր, որչափ որ զինուոր պահելու տուրքն՝ ուրիշ տեղերուն համեմատութեամբ կը բերէ. եւ ասոր վրայ զեռ երրորդ մասն մին ալ աւելցուի, եւ թէ այս ծանրաբեռնութիւնը՝ չէ թէ հասարակութեան արկղը՝ հապա տուրք վճարող քաղաքացիները հատուցանեն:

«Արդ՝ երբ ձեռնարկութիւնը բարեհաճեցաւ զմեզ ուրիշ հունչարարան ազատ թագաւորական քաղաքներուն կարգը դասելու — եւ երբ մենք զմեզ այս օրէնքին տակը կը ձգենք, թէ զինուորաց ընտելութիւն տալու, թէ նախամուրք կրելու եւ թէ ուրիշ ազատ թագաւորական քաղաքաց ամեն ծանրաբեռնութիւնները համեմատաբար հաւասարապէս կրելու. կը խնդրենք խոնարհութեամբ որ բարեհաճէք, Մարտիկ Թերեզիայի եւ Յովսէփ կայսեր տուած ամենաշնանորհութիւններն — այս կէտէն զատ — նոր արտոնութեան թղթով մ'ամրացնելու: Որպէս զի ասիկա գեռ առաքելայ Աւագաժողովն մէջ կ'արեւնայ հրատարակուի. եւ մենք՝ մեր պատգամաւորները կ'արեւնայ հոն խրկել:

«Ենք՝ հպատակական մեծարանք ձեռնարկութեանը ամենահաւատարմ՝ որդիքն ու ծառաները

Իշխան Բեհայուլայ Կալապապի

առ. հասարակչո:

Բայց քաղաքաւաշտութիւնն այսչափով չշատացաւ: Փերդինանդոս Տէսզէ արքիդքսին ալ — որ մեծ հեղինակութիւն ունէր այն միջոցին կայսեր առջեւ — աղերսագիր մը գրեց: Ասոր մէջ ալ գրեթէ միեւնոյն բաները կրկնելով այսինքն, քաղաքացու խելմութիւնը, առեւտրին վերջին ատարիման անկումն, եւ ասոր հետեւուած թեմայի ժողովրդեան աղքատութիւնն արքիդքսին առջեւ գնելով՝ կը խնդրէ:

1. Որ միջնորդ ըլլայ Նորին ձեռնարկութեանն առջեւ, որ վեց տարւան մէջ — որ ժամանակ որ զինուորանոցը կը շինուի — քաղաքացիք իրենց տները զինուոր պահելէն ազատ ըլլան: 2. Որ զօրանոցը կանգնուի, չէ թէ քաղաքացուց ստակովը՝ հապա քաղաքային արկղէն, որ այսպէս ալ այնպէս ալ հասարակաց, այսինքն, քաղաքացուցն է: 3. Ասոր համեմատ ամենէն դիւրին ծափուն է՝ 3. Որ որեւոր ըմպելի ծախելու իրաւունքը վարձու արուի ու անկէ եկած ստակը քովքով բերուելով՝ կանգնուի զինուորանոցը:

Ահա աղաչանաց թղթին թարգմանութիւնը:

«Վսեմապատիւ արքիդքս, Ամենազմած Տէր,

«Բաղադրուած այն վստահութենէն, որ Գերապատուութիւնը՝ ամենուն, բայց մանաւանդ մեր բոլոր հասարակութեան փափաքած խոնարհ աղաչանքին կատարումը յաջողցնելու մէջ՝ բնածին մեծանշանութեամբ՝ օգնական բազուկները մտաուցանելու պիտի չյապաղէ, գրեց մեր քաղաքաժողովը եւ երդուեալ հասարակութիւնը, որ ներկայ աղաչանք վերաբերեալ խնդրոյն մէջ — ուսկից մեր քաղքին հասարակութեան օգուան, ապագայ երդանկութիւնն, ու քաղաքացիներուն ապագային մէջ ըլլալ խաղաղութիւնը կը կախուի — դիմենք Վսեմապատուութեանը՝ հայրական գթութեանն ամենախոնարհ մեծարանք. եւ գթած պաշտպանութիւնը խնդրենք:

«Եւ աղաչանաց խնդիրը՝ յաջողութեամբ մէջ՝ խոնարհութեամբ Գերապատուութեանը առջեւ գնելու կը համարձակվին:

Տերութեան Կարգերն եղանաբերութեամբ հասարակութիւնն պարզեցանք ըրին 1791ին Աւագածողովն մէջ, այնպիսի կերպով մը՝ որ, հասարակաց բեռներն, ուրիշ ազատ արքունական քաղաքներու նման, հաւասարապէս ի բնական կրնն։ — Մեր հասարակութիւնը խնդրեց որ թոյլ տրուի իրեն, այս ծանրարեւոնութիւնները դրամով փոխարինելու։ — Բայց ետքէն, 1834ին՝ առաջիկայ խնդիրն աւելի եւս քննութեան ենթարկելով, այս աղաչանքէն հրաժարեցաւ, եւ 1791ին հրատարակուած եւ ամրացուած ՎԱ. օրինաց յօդուածին համեմատ, նոր արտօնագիր մը ընդունելու համար Նորին Վեհափառութեանը գիտեց։ — Ասոր վրայ առանց ուշանալու՝ ուրիշ աղաչանք մըն ալ մատուց մեր քաղաքային հասարակութիւնն, իւր Վիեննայ գտնուող գործակատարին ձեռքը, որուն մէջ կը խնդրէ Նորին Վեհափառութենէն, որ որովհետեւ քաղաքացիք աղքատ են եւ անկարող՝ եւ իրենց կեանքը հոգալու համար տնտեսական անհամար պէտք է որ վաճել, ուստի՝ զինուորանոց կանգնելու համար տրուի իրեն վեց տարւան ժամանակ, եւ այս միջոցին զինուոր պահելէն ազատ ըլլայ։ Ասկից զատ խնդրեց՝ որ ոգեւոր ըմպելիք ծախելու իրաւունքին եկամուտը՝ հասարակաց արկղէն բաժնուելով՝ վարձու տրուի եւ անկէ ժողովուած դրամը, քաղաքացիքն ասոր նկատմամբ մատուցած աղաչանացը համեմատ՝ զինուորանոց շինելու դարձուի։

Վաճառատու արքունիքն 1835 սեպտ. 16ին առած պատասխանովն՝ այս խնդիրն մէկ մասն — ոգեւոր ըմպելիք իրաւունքին — նկատմամբ որոշում չըրաւ այն պատճառաւ, որ այս մեր քաղաքին համար ըլլայ նոր արտօնութեան թղթին նկատմամբ մատուցած աղաչանքին կը հակառակի։ Բայց խնդրոյն մէջ — իւր հիմնական դիրքը նկատելով — մեր տկար տնտեսութեանը համեմատ, ամենեւին ընդգրկութիւն չենք ստաներ։ Վասն զի տերութեան Կարգերն իսկ, ճանշնալով թէ քաղաքացիներն իրենց տնտեսութեան մէջ զինուոր պահել չեն կրնար, խնդրի տակ եղած, զինուորանոց շինութեանը համար, վեց տարւան ժամանակի միջոցը շնորհելու խոստացան։

Վասն նիւթը՝ մասնաւորապէս քաղաքացիներուն վերաբերելով. վերն յիշուած պատասխանն իրենց առջեւ դրուած ատեն՝ նորագոյն խնդրուածք մեր ժողովուրդը՝ մատուց երգունալ հասարակութեան, որուն մէջ քաղքին աննպատկարար գտններն եւ առուտորին նուազելուն հե-

տեւութեամբ եղած, աղքատ վիճակը յառաջ բերելով — երբ խնդրեց որ զինուորանոցի շինութեան նկատմամբ, Նորին Վեհափառութեանը՝ վեց տարւան մէջ ըլլայ յաջողմանը համար աղաչանք մը մատուցանենք — խնդրեց միանգամայն մեր քաղաքային վարչութենէն, որ իւր կողմանէ առժամանակեայ կերպով ոգեւոր ըմպելի ծախելու իրաւունքն եւ եկամուտն հրաժարի. որպէս զի նոր արտօնագիր ընդունելով, ոչ հասարակութիւնն եւ ոչ քաղաքացիները գինեւաճառութեանն, հապա ոգեւոր ըմպելի ծախելն որոշեալ ժամանակի համար վարձու տրուելով՝ անկէ ժողովուած դրամը՝ զինուորանոց շինելու գործածուի։ Այս աղաչանք հետեւութեամբ՝ մեր երգունալ հասարակութիւնն որոշեց, որ եթէ վերին խնդրութիւնը զիջեն, ինքն ալ իւր կողմանէ, մինչեւ որ յիշեալ զինուորանոցը կանգնուի, ոգեւոր ըմպելի ծախելու իրաւունքն կը հրաժարի։ — Այս յայտարարութիւնն առաջիկայ տարւոյն սեպտեմբ. 9ին մատուց մեր խորհրդին. զոր քաղաքային խորհուրդն հաճութեամբ ընդունելով՝ վերին կառավարութեան խրկեց, որպէս զի զանիկա Նորին Վեհափառութեանը հասցնէ։ — Արդ՝ մեր բոլոր յայն ու վատահոգութիւնը Գերապատեւութեանը հայրական գթութեանը վրայ դնելով՝ խորին մեծարանք կը խնդրենք, որ

Վստիւելով մեր քաղքին խեղճ վիճակը, բարեհաճիք շեր հզօր միջնորդութիւնն ի գործ դնելով՝ ներկայ ծանրակշիռ խնդրոյն մէջ մեզի պաշտպան ըլլալու մեր մեծափառ տիրոջ առջեւ, եւ յաջողքն, որ նոր արտօնագիր վատարկելով՝ մեզի խնայել զինուորները պահելու համար շինելի զինուորանոցին համար խնդրած վեց տարւան յապաղումը՝ կայսերական մասնաւոր գթութեամբ մեզի շնորհուի, եւ այն միջոցն մեր բնակիչներն — որոնց մեծ մասը վաճառական է, եւ ըստ մեծի մասին, գրեթէ բոլոր տարին իրենց կիկներովը վարկով առած քիչ ապրանքներովը քաղքէ քաղք ու գեղէ գեղ պտտելով՝ իրենց օրական ապրուստը հոգալու եւ արքունական ծանր աւաբերել քովէ քով բերելու համար պտտելու եւ ցիրուցան ըլլալու ստիպուած են, եւ որոնց բնակութիւնն ասոր հետեւութեամբ պարապ մնալու սովոր են — զինուոր պահելէն ազատ ըլլանք։

Եւ որովհետեւ քաղաքացիք՝ իրենց աղքատութեանը համար ի վիճակի չեն, իրենց զօրութեամբը՝ յիշեալ զինուորանոցը շինելու շնորհուի, որ գինեւաճառման իրաւունքն, որ

Հասարակաց ե եւ ուղղակի քաղաքացեաց կը վերաբերի — վարձու տրուելով, անկից եկած տարեկան եկամուտը՝ զինուորանոցը կանգնելու գործածուի (առժամանակեայ կերպով)՝ Հասարակաց եկամուտէն անջատելով։ Եւ ասիկա, այնչափ աւելի, որպէս որ նոր արտօնագրին ընդունելութեամբը, մեր Հասարակութիւնն ալ մէկ՝ առ առաւելն երկու, Հասարակաց պանդոկ կրնայ պահել, եւ ասոր պատճառաւ կալուածային արկղը՝ ոչինչ փնտս կը կրէ կամ կրնայ կրել, երբ արդէն իրբեւ գինեաւուն գործածած տներն, ասկից ետքն ալ վարձու տրուելով՝ տան վարձքը՝ քաղաքային Հասարակաց արկղը պիտի մտնէ։

«Ծեր խնարհ աղաչանքը՝ Գերապատուութեանդ Հայրական խնամոցը յանձնելով՝ ենք Գերապատուութեան արքունական արքիդքսիդ, խնարհ ծառաներ, Եղիսաբէթուպոլսոյ երզուեալ Հասարակութիւնը.

Իսթաթբէլիսպօլսու, յաթի Տետու 1836, «եպր. 16։

Մարգարիտ Լէնկէլեան յ. յ.

գլխաւոր գաւառաւոր։

Ղարփթը Պարփեան յ. յ.

առաջին տաննարան.

Սթեփանոս Լեւոնի յ. յ.

քարտուղարի փոխանարդ։»

Թեպէտ աղաչանաց թղթերն, իրենց ընթացքն ըրին, կատարեցին, բայց եւ այնպէս արքունիքն — անշուշտ, իրեն տրուած ձախող տեղեկութեանց հետեւութեամբը — վերին կառավարութեան միջոցաւն Եղիսաբէթուպոլսոյ քաղաքաբաշխութեան հրաման իրկից որ սահմանուած ժամանակամիջոցին մէջ զինուորանոցը կանգնէ։ Աւ մինչեւ որ ասիկա չհետնի, առանձնականք՝ հոն զետեղուելի զինուորներն իրենց տներն ընդունին — նախամոյթի ծառայութիւն ընեն ու նոր արտօնագրութիւն ընդունելու ջանան։

Ինչպէս յայտնապէս կը տեսնուի. վերին կառավարութիւնը շատ առնուած էր Եղիսաբէթուպոլսոյ քաղաքաբաշխութեան բռնած ճամբուն, անխոհեմ քաղաքականութեան, ստիպողական վարմունքին եւ մանաւանդ անոր վրայ, որ շատ հեղ առանց իւր գիտնալուն՝ առանց իւր միջոցաւորութեանն՝ արքանեաց հետ աւելցի կը թղթակցէր։ Եւ իրաւամբ։ Եղիսաբէթ-

թուպոլսեցիք օրինաւոր ու շիտակ ճամբուն վրայէն չէին քաշեր միշտ։ Արեւելեան ազգաց յասուկ խորամանկութիւնը դեռ բոլորովին թողուցած ու եւրոպական անկեղծութիւն եւ ուղղամտութիւնը դեռ սորված ու յատկացուցած չէին։

Կառավարութիւնը յարմար տեսաւ, հիմայ, իւր դառնութեան թոյնը վրանին թափելու եւ իրենցմէ վրէժ առնելու։ Աւստի, Թեպէտ մեղմով՝ բայց առանց ծածկելու՝ զբացուց իրենց բռնած ծուռ ճամբան ու բանեցուցած քաղաքականութիւնը։ Եւ երկու հրամանագրով (հոկտ. 17 — Նոյ. 28) յանգիմանեց իրենց անխոհեմ եւ ապօրինաւոր վարմունքն եւ անահանգիստ ու ստիպիչ ոգին։

Առաջինով ծանուցանէ, թէ աղաչանքը՝ զոր քաղաքաբաշխութիւնը՝ երգուելոց ու հասարակութեան կողմանէ իրեն իրկեց — Նորին Վեհափառութեան մատուցանելի նոր արտօնագրին նկատմամբ ըրած դիտողութիւններով գրեց — միեւնոյն օրը — ուրիշ խնդրածք մըն ալ, որուն մէջ կ'աղաչէ 1. թէ՛ զինուորանոց չինելու միտք ունենալով՝ մինչեւ որ ասիկա կանգնուի՝ զինուոր պահելէն անօրնուի, 2. թէ ոգեւոր քայքայիք ծախելու իրաւունքն, որ մինչեւ հիմայ քաղաքային արկղը կը մտնէր, քաղաքացւոց շնորհուի, եւ այլն։

Բայց, օրովհետեւ — կ'աւելցընէ հրամանագիրը — ասոնց նկատմամբ, արդէն Նորին Վեհափառութեան աղաչանք մատուցուեցաւ եւ ձեզի պատասխան տրուեցաւ, թէ ասոր հրամանն չի կրնար տրուիլ — քաղաք քաղաքացւոց նոր արտօնագրին վրայ ըրած դիտողութիւնները կայսեր ազնւ պիտի չէրբուին, մինչեւ որ քաղաքաբաշխութիւնն հասարակութեանը չհարցընէ եւ անկէ չիմանայ, թէ յօժափ է եւ կ'ազէ, որ նոր արտօնութեան թուղթն իրեն շնորհուի, այն ժամանակն ալ, երբ իւր խնդրածները պիտի չկատարուին։ Վասն զի, այսպէս ալ, այնպէս ալ, հարկ է որ հասարակութիւնը՝ ազատ թագաւորական քաղաքաց ծանրաբեռնութիւնները կրէ։ Այսպիսով 179 խնդրեցներն որոշակի կը հրամայեն — Ուսկից ետքը՝ խալիֆով մը կ'աւելցընէ. Զարաւազկեայ յապաղումը, եւ յիշեալ ծանրաբեռնութիւնները չըրելու այլեւայլ պատճառները՝ մէկալ թագաւորական քաղաքներուն յայտնի փնտս կը պատճառեն։ Աւստի կը հրամայուի քաղաքաբաշխութեանը որ մինչեւ գեկտեմբերի վերջն՝ ինք զինք այսպէս, վասն զի այսպէ՛

ընտանիքների պիտի ստիպուի ամեն ծանրաբեռնութիւն կրելու:

Իսկ Հասարակութեան ցեղէն արքիդքսին գրած աղաչանաց թուղթին ետ կը դարձնեն ու կը հրամայէ թէ նախընթաց (հոկտ. 17) հրաժանականք մէջ գրածն անպատճառ ի գործ դրուի:

Հոս կը դնեմք ռոյորովն պատճառական գրութեան շոր ոճովն ու շատ կնճռեալ կերպովը գրուած երկու հրամանագիրներուն հայերէն թարգմանութիւնը:

«Սուրբ կայսերական թագաւորական եւ առաքելական Վեհափառութեան, Գրանսիրուանիոյ մեծ իշխանին, Սիգուլաց կոմսին, մեր ամենազգեստ Տիրոջն անուամբը:

«Եղեղ սիրելի եղող եւ շրջաշայեացներուն ողջոյն. եւ Նորին կայսերական թագաւորական Վեհափառութեան շնորհք աճուով:

«Զեք՝ այս տարի, սեպտ. 23ին, մեր արջեւ գրած աղաչանքին հետ — տեղւոյդ երգուելոց կողմանէ — այն Հասարակութեան — աղաւթ թագաւորական քաղքի իրաւունքի վրայօք արուելի արտօնութեան թղթին յատատեւելու վրայ, վերին իշխանութենէն Հաստատուելու համար բրած դատողութիւնները մեզի խրկելու առնեն, յիշեալ Հասարակութիւնը միեւնոյն օրը գրած ուրիշ մէկ աղաչանքին մէջ, Նորին Վեհափառութեանը խրկուելի աղերսագիր կը գրէ, որուն մէջ կը խնդրուի, թէ այն քաղաքին արուելի զինուորաց համար, զինուորանոց շինելու միջոց ունենալով — այս բանի համար իրեն վեց տարւան յապաղում արուի, այնպիսի կերպով՝ որ այն միջոցին զինուոր պահելէն ազատ ըլլայ: Ասկից զատ կը խնդրուի, որ ոգեւոր ըմպելի ծախելն — որ մինչեւ հիմայ քաղքին Հասարակաց եկամուտին կը վերաբերէր — շնորհուի ամէն քաղաքացւոց:

«Բայց որովհետեւ ասոնց նկատմամբ արգեն անգամ մը վերին իշխանութեան աղաչանք մատուցուեցաւ. եւ Նորին Վեհափառութեանը՝ սեպտ. 16ին բրած բարձրագոյն որոշումն — որուն համեմատ, այն աղաչանքին տեղի չի տրուիր — մենք՝ տակէ, անցած տարի հոկտ. 25ին, ձեզի խրկեցինք. — առտի յառաջ քան երգուելու Հասարակութեան՝ յիշեալ դիտողութիւններն Նորին Վեհափառութեանն առջեւ դնելը՝ դարձեալ կը գրենք ու կը հրամայենք ձեզի, որ Նորին մանրամասնաբար հարցնէք այն Հասարակութիւնն ու տեղեկանաք եւ իրեն որոշ յայտարարութիւն առնուք, որ արդեօք յիշեալ աղաչանքին մէջ խնդրած շնորհմունքը

ընդունուած առնել, կուզէ՞ որ արտօնութեան թուղթն իրեն շնորհուի կամ չէ. եւ այս յայտարարութիւնը մինչեւ դեկտ. 1 վերջին օրը՝ անպատճառ, հոս, մեզի խրկէք. — որովհետեւ յիշեալ Հասարակութեան Օգոստ. 2ին գրած աղաչանքն — զոր հիմայ ետ կը դարձնենք — որուն մէջ այս նիւթին նկատմամբ ընելի դիտողութիւններուն վրայ մտածելու համար ժամանակ կը խնդրէ՞ Օգոստ. 22ին Նորին Վեհափառութեանը խրկելով՝ արշունի դիւանատնէն՝ սեպտ. 22ին, թագաւորական պատնճնի ձեռքը, այն հրամանն եկաւ, որ մէկ կողմանէ Նորհաբեռութեանը եւ Վերլայ քաղաքներուն Հասարակութիւններուն՝ ազատ թագաւորական քաղաքաց կարգը դատուելուն վրայօք յօրինուած 1791ին, ՎԱ. երրորդ. օրինաց յօդուածն որոշակի կը սահմանէ. որ յիշեալ երկու Հասարակութիւններն ամէն Հասարակաց ծանրաբեռնութիւնները՝ մէկալ քաղաքներուն հետ հաւասարապէս կրելու պարտական են. — մէկալ կողմանէ՝ շարունակ յապաղումն եւ աղաչաւոր Հասարակութիւններուն յիշեալ ծանրաբեռնութիւնները չկրելու նկատմամբ յարուցած պատճառանքները, Գրանսիրուանիոյ մեծ իշխանութեան ուրիշ քաղաքներուն եւ առնականութիւններուն յայտնի վնասուն հետ կապուած ըլլալով, խնդրուած ժամանակի յապաղումը, մինչեւ վերն բուռած օրն, այսինքն մինչեւ դեկտեմբերի վերջը, այնպիսի կերպով շնորհուեցաւ, որ եթէ երգուելու Հասարակութիւնը՝ մինչեւ այն առնել, 1791ին օրինաց, ՎԱ. յօդուածին համեմատ, պէտք եղած արտօնութեան թղթին ընդունելութեանը նկատմամբ յայտարարութիւն չ'ընեն, մէկալ քաղաքներուն մէջ եղած կարգադրութեան համեմատ՝ բռնութեամբ պիտի հարկադրուի այն ամէն ծանրաբեռնութիւնները կրելու, զորոնք մէկալ քաղաքները կը կրեն: — Եւրիշ կողմանէ, եւ. եւսայն:

«Ենեմն Գրանսիրուանիոյ իշխանութեան վերին վառաժարութեան կողմանէ. Ի Գլուժ յամի ցեառն 1836 հոկտեմբեր 17.

Հ. Գալսթիք Ե. Ե.

Սպասարհու Լապար Ե. Ե.

Գալսթիք Գապար Ե. Ե.

Քարտուղար

Իսկ երկրորդ հրամանագիրն է հետեւեալը:

«Սուրբ կայսերական թագաւորական եւ առաքելական Վեհափառութեան, Գրանսիրուա-

նիոյ մեծ խշխանին, Սիգուլայ կոմսին, մեր ամենագլխած Տիրոջն անուամբը:

“Մեզի սիրելի եւ շրջայեցողներուն ողջն, եւ կայսերական թագաւորական ղեկհափառութեան շնորհք բազմանայ:

“Հրամանոցք եւ քաղաքային ընտրելոց այն քաղաքին հասարակութենէն շինելու բաղձացած զինուորանոցին կանգնմանը նկատմամբ — նորին գերափառութեանը՝ Փերզինանդոս Տեսփե արքիդքսին — ըրած այն ինչորուածքն որ վեց տարւան ժամանակի յապաղում տրուի յիշեալ զինուորանոցին շինութեանը համար, այնպիսի կերպով մը՝ որ այն միջոցին քաղաքը՝ զինուոր պահելէն ազատ ըլլայ, նորին գերափառութեանէն մեզի խրկուեցաւ, — ձեզի դարձնելու համար — այն հրամանով, որ մեր՝ հոկտեմբեր 17ին, տուած հրամանը կատարելով, այն քաղաքին համար տրուելի նոր արտօնութեան թղթին վրայ ունեցած դիտողութիւննիդ ընելու, մինչեւ գեկտեմբերի վերջին օրն — որ ժամանակ որ անխիլ պիտի մատուցուի հոս, մեզի խրկելու, պաշտօնական պարտականութիւն համարիք:

“Ուրիշ կողմանէ եմ, եւ այլն.

Գլուժ, յամի Տեառն, 1836 Նոյեմբ. 28:

Վ. Գաբրիէլ յ. յ.

Պապա-Կիւս 1 ապրիլ յ. յ.

Սեփալե Սեփալե յ. յ.

Քարտուղար:

Իրենն այսպէս ըլլալով ալ, որչափ կրնանք հետեւեցնել, քաղաքացւոց՝ Տեսփե արքիդքսին գրած աղաչանաց թուղթը բոլորովին ապարդիւն չմնաց, վասն զի շնորհուեցաւ իրենց, որ զինուորանոցը շինուի, հասարակաց արկղէն — ինչպէս իրենք կը բաղձային — եւ ոչ թէ քաղաքացեաց քսակէն:

* * *

Երբ Եղիսաբեթուկոյոց քաղաքային իշխանութիւնն, իւր ամէն զորութիւնը ժողովելով՝ քաղաքացեաց հետ ձեռք ձեռքի տուած՝ կ'աշխատէր մէկ գիւն, որ մինչեւ որ վեց տարւան մէջ շինուելի զինուորանոցը լինէր, զինուոր պահելէն ազատ ըլլայ, ու մէկալ գիւն, որ յիշեալ զինուորանոցը՝ չէ թէ բնակաց անպարզ՝ հապա հասարակաց արկղէն շինուի — ձեռքիէն կը բանար — գոնէ արտաբուստ — որ նոր արտօնագիրն ընդունի:

Առաջին երկուքը կ'ընէր, իւր անձնական կամօքը, երրորդն՝ ահամայ: Առաջինները՝ վասն զի իւր նիւթական շահն այնպէս կը պահանջէր,

իսկ ետքինը՝ վասն զի վերին կառավարութիւնը զենք առ այս կը ստիպէր:

Զինուոր պահելու եւ զինուորանոց կանգնելու վրայ նախընթաց թուեցան մէջ բաւական խօսեցանք, եւ երրորդն — այսինքն արտօնագիրն ստացումը — միայն անցողակի կերպով շօշափեցինք, ինչպէս որ արձանագրութիւնն իրուն մէջ գտանք:

Անցնինք արդ երրորդին, որուն վրայօք շատ մօրհայկ, պաշտօնական գրութիւն ու թղթակցութիւն ունինք ձեռու ընդ: Թեպէտ ինչպէս պիտի տեսնենք այս խնդիրը կապուած ու հիւստած է նախընթացներուն հետ:

Կառավարութեան այն պահանջներն, որ Եղիսաբեթուկոյոց հասարակութիւնն ինքնակայէն արտօնագիր մ'ընդունի նախընթացներուն տեղ, նոր բան չէ: Ինչպէս որ գիտենք, այս 1791ին տէրութեան Աւագածորովին սկզբնաւորութեամբն եղաւ: Ազգայինք, այս դժպէտի բանէն պրծիլ կ'ուզէին. բայց հնար չկար ձտանգիրն մէջ մտնելու իրենք սխառ: Եթէ զինուոր պահելու փափուկ խնդիրը չգրգռէին, եթէ ստոր նկատմամբ շատ մը պարագայ թղթակցութիւններ չընէին, գուցէ զիրենք ստիպող չէր ըլլար:

Նոր առանձնաշնորհութեան արտօնագիր ընդունիլն ըստ իրենան արդէ բան էր: Բայց Հայոց թշնամի ազգայնութիւններն, այս բանն անհր համար կ'ուզէին, վասն զի տէրութեան Աւագածորովին մէկ յօդուածին համեմատ — ամէն հին արտօնութիւնները՝ նորով մը կը ընդունին, ուստի Հայք՝ միանգամ ընդ միշտ պիտի զրկուէին, այնչափ ատենէ ի վեր վայելած շատ մ'արտօնութիւններէ եւ առանձնաշնորհութիւններէ:

Նոր առանձնաշնորհութեան հրամանագիրը շինուեցաւ լմնցաւ 1837ին սկիզբներու: — Արքունիքը՝ վաղեմի ընդհանուր սովորութեան հետեւելով՝ Եղիսաբեթուկոյոց քաղաքաշխութեան առջեւ դրաւ, որ անոր վրայ իւր դիտողութիւններն — եթէ ունի — ընէ, որչափ կարելի է շուտ, ու ետ խրկէ: — Աստարակութիւնը՝ ազգաբարութիւնն ընդունելէն ետեւ խնդրեց, որ իրեն քիչ մը ժամանակ տրուի, որ անոց վրայ կարենայ խորհարար:

Ահա ստոր նկատմամբ՝ հասարակութեան առ քաղաքաբաշխութիւն գրած թուղթը:

“Մեծարգոյ քաղաքային խորհուրդ:

“Ղեկավար աղբուխիքէն, մեծապատիւ կառավարութեան ձեռք մեզի հաղորդուեցաւ,

որ քաղաքին տրուելի նոր առանձնաշնորհութեան նկատմամբ ընելի դիտողութիւնն որչափ կարելի է շուտով ընենք ու զանոնք ետ խրկենք: — Ասոր վրայք քաղաքային խորհուրդն զմեզ տեղեկացուց: Եւ թէպէտ շատ կը փափաքենք, որ այնչափ ատենէ է վեր, բաշտացած նպատակին հասնենք, բայց այն հիմնական պատճառէն, թէ խաբն ամենէն երեւելի խնդրին վրայ է. եւ թէ, ոչ միայն մեր, հապա նաեւ մեր յարորդաներուն երջանկութիւնն այս արտօնութեան թղթէն կտրուած է. որուն կը յարակցին գեոուրիշ շատ մ'երկրորդական պարագաներ, որոնք՝ աւելի հիմնովին մտածութիւն կը պահանջեն — չենք կրնար ընել, որ վեր է վերոյ խորհելով ասանկ ծանրակշիռ խնդրի մը որոշումը շուտ մ'ընենք լմացնենք: Ասոր համար կը խնդրենք որ բարեհաճի մեծարոյ քաղաքային խորհուրդը՝ մեծապատու թագաւորական վերին խնամութեանէն խնդրել եւ ընդունիլ, որ դիտողութիւնն իս ընելու համար, մեր երգուեալ հասարակութեանը քիչ մ'ատեն տայ:

«Մեր խոնարհ աղանքներ կրկնելով՝ ենք մեծարգոյ խորհրդին:

Երկուսէն 1836, յունիս 22.

խոնարհ ծառաներ

Նիխաբեթուպուրոյ երգուեալ հասարակութիւնը:

Պրիմօր Պարթէան յ. յ.

գլխաւոր առնեալն:

Անդռն Անգոմի յ. յ.

երգուեալ:

Սրբեկան Անդռնի յ. յ.

քարտուղարի փոխանորդ:

Բայց հասարակութիւնը պարսպ չկեցաւ. առանց ժամանակ խորանջնելու՝ քովքով եկաւ, խորհուրդը բրաւ եւ առջեւ դրուած՝ արուեղի արտօնութեանց նկատմամբ իւր խորհրդածութիւններն ու դիտողութիւններն բրաւ ու զանոնք քաղաքային խորհրդին ներկայացուց, որպէս զի կառավարութեան ձեռքը ինքնակալին հասցնէ: Թէ ինչ էին եւ ինչ տեսակ իւր դիտողութիւնները՝ յայտնապէս կրնանք տեսնել հասարակութեան առ քաղաքային խորհուրդը բրաւ յարորդ թղթէն:

«Մեծարոյ խորհուրդ:

Մեր երգուեալ հասարակութիւնը՝ Նորին Վեհափառութեան մատուցած խոնարհ աղանքներն հետեւութեամբն — եւ 1791ին իս.

յօգուածովն ուրիշ հունգարական թագաւորական ազատ քաղաքաց կարեն ընդունելով՝ պէտք եղաւ որ նոր արտօնագիր մը ստանանք:

«Այս նոր արտօնութեան թղթին մէջ բովանդակուած կէտերուն վրայ ընելի դիտողութիւնն, դրանսխուանիոյ վերին կառավարութեան միջոցաւ մեզի հաղորդուելով՝ ունեցած դիտողութիւնն յարորդներուն մէջ ընելու կը համարձակենք:

«Երկուսէն ինքն ինքս ամբարձր:

«(ա) Որ գթածաբար մեզի տրուելի նոր արտօնութեան թղթին՝ ըստ սովորութեան միայն քաղաքացեաց ու քաղաքացիութիւն ընդունելու է վիճակի եղող բնակչաց տրուի, որոնք քաղաքին շրջանին մէջ իրենց երկիր ու տներ գնած են — որ միայն քաղաքացիութեան սակագինը վճարելէն ետեւ կրնայ ըլլալ — Ասկից զատ՝ այս բացատրութիւնը՝ արքունական երկիր (peculium Regium), նոր արտօնագրէն դուրս հանուի, այնչափ աւելի, որչափ որ ճշմարիտ է թէ ընդունուած սահմանադրութեան Գ. Մասին, Ժ. Գ. յօդուածին, վեցերորդ կէտին համեմատ, այս արքունական, Ժառանգական երկիր անուանակոչութիւնը՝ սպքսնական ազգին նկատմամբ ալ, թէպէտ արքունական երկիր է — եւ Նորին Վեհափառութեանը յատուկ ստացուածքն — ի վերոյ այս ամենայնի դուրս հանուեցաւ:

«Երկուսէն ինքն ինքս ամբարձր:

«(բ) Որ մեր քաղաքային խորհուրդն իւր վաղեմի առանձնաշնորհութեանց համեմատ, գլխաւոր դատաւորէն ու քարտուղարէն զատ, ոչ թէ տասնութէ, հապա տասուերկու հասարակութեան ընտրուելի խորհրդական ունենայ: Զայս՝ այսպէս կը բաշտայ նաեւ անցած տարւան ապրիլ 15ին, արքունական կարգադրութիւնը:

«Երկուսէն ինքն ինքս ամբարձր:

«(գ) Երբ այս կէտին տակ, քաղքին տրուած շնորհաւորութիւնը կը յիշուին — խոնարհ աղանքներն է — որ ապագայ նախատեսութեան համար (pro futuro cautela) տրուելի արտօնագրին մէջ գթածաբար գրուի եւ բացորոշապէս բացատրուի, թէ որտեղութիւն, ձկնորսութիւն եւ կամ ինչպէս յայտնապէս մեր հասարակութեան յատուկ ստացուածքներն են:

«Զարգացող ինքն ինքս ամբարձր:

«(դ) Երկուսէն ինքն ինքս ամբարձրութեան թղթին Բ. կէտին բովանդակութիւնն է, որ տի-

որդ իշխանապետն, ամէն՝ իրմէ յառաջ եղած իշխաններուն արտօնութիւններն ու տուչութիւնները կը պահէ: — Ընդհակառակն երբեակ հրովարտակին Բ. Մասին Ժ. յօգուածին համեմատ՝ վերջին արտօնութեան ձեռքը, նախընթացն — եթէ որ իրարու հակառակ ըլլան — կը ջնջուի: Ուստի ասոր նկատմամբ, մեր երգուեալ հասարակութեան խոնարհ աղաչանքն այն է, որ հիմայ տրուելի նոր առանձնաշնորհութեան կոնգակին ձեռքը՝ նախընթացները՝ միայն այնչափ փոփոխութիւն կրեն, որչափ որ նախընթացներուն հետ միաբան չեն. ապա թէ ոչ՝ իրենց զօրութեանը մէջ մնան. նկատելով այն գլխաւոր պատճառն ալ, որ աղաչանքնիս արդարացի հիման վրայ է. եւ մեր երկրին օրինացը հակառակ չէ: Որովհետեւ ի վնաս կը ծառայէր մեր հասարակութեանն, եթէ որ անմահ յիշատակաց արժանի, կարողոյ, Մարիամ Թերեզէա եւ Յովսէփ Բ. իշխանապետներէն, այս քաղաքին գթածաբար շնորհուած ազատութեան պատճեններն այնպէս նկատուին, իբրեւ թէ չըլլային: Եւ մեր մեծափառ Տէրն, երբ այս նոր առանձնաշնորհութեան կոնգակը գթածաբար մեզի շնորհելու կը բարեհաճի՝ նմանօրինակ գթութեամբ, միայն քանի մը պայմաններ կ'որոշէ: Եւ ինչպէս կ'երեւայ, նպատակը չէ, որ վաղեմի առանձնաշնորհութիւնները՝ ջնջուած համարուին:

«Իններորդ կէսին նկատմամբ:

«Ե» Երբ խորին մեծարանք կը ներփակենք, յիշատակաց արժանի Մարիամ Թերեզէայի՝ գթածաբար մեզի շնորհած առանձնաշնորհութեան Ը.Ր. կէսին մէջ՝ մեր քաղաքին տուած երկու շաբաթական եւ չորս տարեկան սոնավաճառին շնորհումը — նկատելով՝ որ քաղաքն արհեստաւոր մարդիկներու կողմանէ հարկաւորութիւն եւ կարեւոր կաշ կարասեաց (requisitum) կողմանէ պահատութիւն կը կրէ — կը խնդրենք ազատութիւն, երկու տարեկան սոնավաճառի ալ, որ ըլլաւր են, յունուար 27ին, եւ յուլիս 5ին: — Դարձեալ՝ որ տրուելի նոր արտօնութեան թղթին մէջ, վերոյիշեալ առանձնաշնորհութեան Թ. կէտին խօսքերը, թէ «Որովհետեւ գթութեամբ բարեհաճեցանք, որ այս հասարակութիւնը, սուրբը՝ զոր գերդաստանաց, տանց, մահատութեան ինչպէս նաեւ ողեւոր բմպիեաց համար մինչեւ հիմայ կը վճարէր, միանգամ ընդ միշտ փրկանաւորէ, — եւ ըստ հետեւորդի մենք ալ ասոր համար ար-

դէն 16.000 Ֆիրինն ընդունեցանք. եւ յիշեալ հասարակութիւնն այս գումարն իրօք մեր գաւառական գանձուն վճարած է. անոր համար կը յայտնենք, որ այս հասարակութիւնը՝ սորոք վճարմունքէն ցմիշտ ազատ կը կացուցանենք ու կը հրատարակենք, — այս նոր արտօնութեան կոնգակին՝ մէջ ալ, գթածաբար անցուելու որոշուի:

«Տասներորդ րոպանոմէկերորդ կէտերուն նկատմամբ:

«Դ» Որովհետեւ նոր արտօնութեան թղթին մէջ միայն ընդհանրապէս բացատրուած է, որ այս քաղաքն ալ, այն արտօնութիւններով կարենայ ապրիլ, որոնցմով որ մէկալ ազատ արեւուական քաղաքները կ'ապրին, անոր համար խոնարհաբար կը խնդրենք, որ մասնաւորաբար (per expressum) դրուի որ, այն իրաւունքներով եւ ազատութիւններով ապրի, եւ կարենայ ապրիլ, որոնցմով որ ուրիշ հունգարական ազատ թագաւորական քաղաքները կ'ապրին:

Երբ — մեզի հրամայուած — խոնարհ գիտողութիւննիս՝ վերը յիշուածներուն մէջ մեծարանք կ'ընենք — կը խնդրենք, որ մեծարգոյ քաղաքային խորհուրդն, զատնք վերին Եղեանութենէն հաստատուելու համար իւր տեղը խրէ. — եւ ենք, Մեծարգոյ քաղաքային խորհրդին:

Իշխաճէլիսպոլս 1836, յունիս 22.

խոնարհ ծառաներ

Իշխաճէլիսպոլսոյ հասարակութիւնը:

Հասարակութեան անուամբ — բայց իրօք քաղաքային խորհրդէն մեծ շնորհայեցութեամբ ու սքանկութեամբ յօրինուած գիտողութիւնները՝ վերին կառավարութեան ձեռքը վիճենա խրկուեցան:

Քաղաքաբաշխութիւնը՝ աղաչանաց թղթով մը վերին կառավարութեան ձեռնուցանելէն ետեւ, թէ խնդրուած գիտողութիւնները կը խրկէ, կը խնդրէ անոր հզօր պաշտպանութիւնը: Եւ ելցնելով թէ կը յուսայ, որ հասարակութեան աղաչանքն ընդունելի կ'ըլլայ կայսեր առջեւը. — եւ թէ վաղեմի իշխանապետաց համեմատ — որոնք այնչափ լաւազգածութիւն ցուցուցին Եղեանութեամբ ազգայնոց — հաճութեամբ պիտի ընդունի գիտողութիւններն, որոնք՝ մէկ կողմանէ իրաւացի են, ու մէկալ կողմանէ, անութեան օրինաց հակառակ չեն:

Այս քաղաքային խորհրդին վերին կառավարության տեսչությանը խրկած նամակին խորագրանութիւնը:

“Մեծարգոյ արքունական վերին Կառավարութիւն:

“Նշխարեթուցող քաղաքը՝ մեծապատիւ Կարգերուն բերած ու արգէն 1791ին անմահ յիշատակաց արժանի Փրանկ. Ա. Կայսրմէն գլխավար ամրացումն ԿԱ. օրինաց յօդուածին համեմատ, հունգարական ազատ թագաւորական քաղաքաց կարգն ընդունելով՝ հաստատած օրինաց Գ. Մասին ՉԱ. յօդուածին համեմատ, վաստակելի նոր արտօնութիւնն շնորհուիլը — մեծափառ Տիրոջ՝ անցած տարի սեպտ. 13 տուած արքունական որոշման հետեւութեամբ — մեծապատիւ Կառավարութիւնը մեր քաղաքաբաշխութեան հաղորդեց, այնպիսի յանձնարարութեամբ մը՝ որ, եթէ անոր մէջ գիտողութիւններ ունեւր ընելու, ընեց: Մենք՝ մեր կողմանէ, երգուեալ հասարակութիւն, իբրեւ քաղաքին ներկայացուցիչն — որուն յատկապէս կը վերաբերի այսպիսի տուութեան թուղթը — սեղեկացուցինք: Ասիկա՝ իւր գիտողութիւններն ու բաղձանքները նշանակեց. ու քաղաքին յարաբերութեանցն եւ մինչեւ հիմայ ամենագլխաւ իշխանապետներէն շնորհուած արտօնութեանց թղթերուն համեմատ՝ ընելով՝ զանոնք մեզի ներկայացուց: Ձերոնք մեծարանօք հոս ներփակելով՝ մեծապատիւ թագաւորական վերին Կառավարութեանդ կը խրկենք, այն խնամք հաշտաւորով, որ բարեհաճի զստոյնք իւր ազգու յանձնարարութեամբը՝ Վեհափառ Կայսեր հաւանութիւնն ընդունելու համար առջեւը դնելու:

“Այսպէս թէ մեր հասարակութիւնն, որ հիմայ փառք իշխող մեծափառ Տէրն ալ, հանգուցեալ իշխանապետներուն պէս մեր քաղաքն — որ աւտորիական փառաւոր տան միշտ հաւատարիմ հպատակ ու ստորակարգեալ եղած էր — իւր հայրական պաշտպանութեանը ներքեւ առնելու, եւ հասարակաց փափաքին համեմատ, նոր արտօնութեան թղթին մէջ ըրած գիտողութիւններն — որոնք՝ ոչ միայն, մեր խնամք կարծեաց համեմատ, արդարապէս հիման վրայ յեցած են, հապա նաեւ մեր երկրին օրինացը հակառակ չեն — գլխաւորաբար ընդունելու, ամրացնելու, եւ մեր արտօնութեան թղթին կէտերուն կարգին մէջ ընդունելով՝ — արգէն նիւթին նկատմամբ մատուցած աղաչան-

քին համեմատ — շնորհելու եւ հրատարակել տալու պիտի բարեհաճի: — Որոնք՝ ուրիշ կողմանէ եւք

“Մեծապատիւ արքունական վերին Կառավարութեան

Լոյսաբերութեամբ 1836 թ. Կարեմբէր 23, խոնարհ ծառանք

Լոյսաբերութեամբ 1836 թ. Կարեմբէր 23, խոնարհ ծառանք

Իսկ քաղաքային խորհուրդն՝ միեւնոյն միջոցին այն գիտողութիւններն ընդօրինակելով, Փրանկ. Կոնրադին, իւր Վիեննայի գործակատարին ալ խրկեց, աղաչելով, որ անձամբ ետեւէն ինչայ եւ եղած գիտողութիւններուն, արտօնագրին մէջ դրուիլը՝ յաջողցնելու ջանայ: Ինչպէս կ'երեւայ, թէ պէտ գործակատարն իւր ընելիքն ըրաւ. բայց ալ ժամանակները փոխուած էին: Մէկ երկու կէտ ընդունելի եղաւ, բայց մէկայնքը չհրցաւ յաջողցնել: Այս յայտնապէս կրնանք տեսնել Նշխարեթուցող ղաւտարին գրած յաջորդ նամակէն:

“Մեծարոյ վերին դատաւոր:

“Արքունական ամենապատիւ դիւանատունը նոր արտօնագրութեան նկատմամբ իւր առաջարկութիւնները (propositio) նորին Վեհափառութեանը ներկայացուց:

“Այս նիւթին նկատմամբ՝ տուած տեղեկութիւններուն մէջ (informatio) ամենէն աւելի ջանացի յաջողցնելու:

“1. Որ քաղաքացեաց վերաբերեալ ոգեւոր ըմպելեաց իրաւունքն, առժամանակեայ հրաժարումն ընդունուի, որովհետեւ զինուորացն ստոր եկամուտն, ինչպէս նաեւ քաղքին հասարակութեան ըմպելիք ծախելու արկղէն պէտք է որ շինուի:

“2. Որ գոնէ այս տարի, զինուորաց տեղ տալ չըլլայ (վեց տարւան երկարումը՝ միայն տէրութեան աւագաժողովը կրնայ տալ):

“3. Որ արքունական երկիր (peculium Regium) բացարկութիւնը գուրս ձգուի. եւ

“4. Որ դրուի արտօնագրին մէջ թէ՛ Նշխարեթուցող քաղաքը, հունգարական արքունական քաղաքներուն կարգը կ'առնուի: — Արքունական դիւանատունը՝ կը յանձնէ երկու առաջին կէտը: Բայց երրորդն ու չորրորդը չ'ուզեր տալ:

“Երրորդն անոր համար. վասն զի՝ Նորին Վեհափառութիւնը նոյնին լուծումն արդէն տուած է եղեր 1795ին:

“Զորորդն անհր համար, վասն զի ասիկա 1791ի յօդուածին մէջ բովանդակուած է:

“Աւելի տարեկան տօնաւաճառ անոր համար չի յանձներ մեծագատիւ գիւտանտունը, որովհետեւ ասիկա զատ նիւթ մըն է, զոր ուրիշ ծածմով պէտք է ընդունիլ: Այս բանն առանձն նաշնորհութեան կոնդակին տուչութիւնը պիտի ուշացնէ, ինչու որ ասոր նկատմամբ ատենականութիւններուն կարծիքը լսելու է:

“Չասոնք գիտեմ, ու այսպէս լսած եմ:

“Ինչ որ վերին իշխանութեան առջեւը կրնամ ընել կ'ընեմ: Բայց քիչ յոյս ունիմ, որ արքունական բառը դուրս թողուի:

“Գեշ չէր ըլլար, եթէ որ քաղաքային խորհուրդն ու հասարակութիւնն, անմիջապէս հոս տեղուան հայ եպիսկոպոսին հայերէն գեղեցիկ նամակ ընել գրեցէ, որուն մէջ աղաչէր որ այս խօսքին թող տրուի՝ Նորին Վեհափառութեանէն խնդրէ: Աղէկ կ'ըլլար շատ մը կայսեր ալ լաւ յօրինուած աղաչանաց թուղթ մը գրել (քաղաքային իշխանութեանց եւ հասարակութեան ստորագրութիւններովը) որպէս զի առանձինն ունեցողութեամբ մը Նորին Վեհափառութեանը յանձնեմ:

“Ասոր մէջ, միայն արքունական երկիր բառին դուրս ձգուիլը խնդրու է, դուրս թողլով այն որոշումն (sententia), որ սաքսոններուն ստացուածքներն արքունական երկիր են — վասն զի ասիկա ստոյգ չէ:

“Առանձինն մեծարանք եմ — Մեծարգոյ դատաւորիդ, Վիեննա 1837, մարտ 6.

Խոնարհ ծառայ

Փրանկէնտ Լիոնթադ

արքունական գործակալաւոր:

Եղիսաբեթուպոլսեցիք լաւ հասկըցան իրենց գործակալաւորին այն ազգարարութեան նշանակութիւնն, որուն մէջ մտադրոյ կ'ընէր զիրենք, որ շատ ազդեցութիւն ու Նորին Վեհափառութեան առջեւ մեծ հեղինակութիւն ունեցող Վիեննայի Միխիթարեան միաբանութեան ընդհանրական արքային՝ Արիստակէս Աղաբեանին, գեղեցիկ աղաչանաց թուղթ մը յօրինեն. “արքունի երկիր, բառին տրուելի արտօնութեան թղթէն դուրս հանուելու նկատմամբ: — Ուստի անմիջապէս գրեցին աղաչանաց թուղթ մ'Ազարեանին: Ասոր մէջ կը խնդրեն իւր հօր միջնորդութիւնն ու բարեխօսութիւնը: Ինչպէս նաեւ կը քաղաքաբաշխութիւնը շարադրած է. բայց տարակոյս չկայ թէ հոն

տեղուան Վեներական հարք դարձուցին զանիկա հայերէնի: Ինչպէս յայտնապէս կը ցուցնէ զայս:

Ահա Ազարեանի գրուած աղաչանաց թուղթը: „III, D^{no} Archi Episcopo Caesariensi D^{no} Aristaci Azarian. Viennae.

“Մենք ներքոյ գրեալ քս մանեքեան սուրբ աջը համարեցելով Գեորգայեան Արքեպիսկոպոսիդ եւ աստուածային օրհնութիւնը խնդրելով

“կը ծանուցանենք ու կը բացատրենք Գեորգայեանութեանդ մեր արդար խնդիրը նկատմամբ մեր Եղիսաբեթ Քաղաքին, զորն որ ներկայացուցերինք մեր ամենադէմք կայսեր, եւ որուն համար նաեւ զԳեորգայեանութեանդ զօրաւոր միջնորդութիւնը կը խնդրէ բոլոր քաղաքս, որ է այսպիսի.

“Ի 1791 տարին ճերութեան կողմանէ ակնարկութիւն մը եւ յորդորանք մը եղեր այս երկու հայ քաղաքին՝ իրեւ Արքունական քաղաքներու, այսինքն Կեոպոյս եւ Եղիսաբեթուպոլսոյ, որ ջնանն Կայսեր գլխութեանէն մէկ նոր Privilegium մը ստանալու: Արդ մենք Եղիսաբեթութեանդ սեղանը մեր խնդիրը գրեցինք մեր գլխած կայսերը վասն այսպիսի նոր Privilegiumին. Կայսրը ընդունելով զմեր խնդիրը մէկ Proget մըն ալ շնորհերէ, որ անոր կէօրէ այս նոր Privilegiumը ի գործ դրուի մեր վրայ. բայց նաեւ գլխածապէս թողալով մեզ, որ թէ որ մենք ալ ուրիշ մտածելիք մը ունենանք այն Progetին վրայ, գրենք եւ այնպէս իրեն ղրկենք, որ այս նոր Privilegiumը կարենայ աղէկ կերպով մը ի գործ դրուելու:

“Արդ մենք այս իրեն գլխածօրէն թողութեամբը ինչ որ մեր պարագաները կը պահանջեն, զանոնք ան Progetին մէջ գրերենք, աւելցուցերենք. եւ որովհետեւ այն Կայսեր Progetին աղջի Թագուածին մէջ բան մըն ալ գրված կար այսպէս, թէ մեր Եղիսաբեթայ քաղաքը Pro Peculio Regio մշտնջենաւորապէս համարվի, այսինքն՝ իրեւ միշտ Կայսերական Թատուկ համարվի, մենք այս ասացածին վրայ աղէկ մտածելով խնդրեցինք գլխած Կայսերէն որ զայդ Peculium բառը՝ շնորհք ընէ գլխածութեամբ դուրս հանէ նոր Privilegiumէ. եւ պատմաշունչ ալ մեր այս արդար խնդիրքին Թատուկ Կայսերութեան համարվիլ մեր քաղաքը, որովհետեւ ինչպէս որ Կայսերական Donatio անվանած Հրովարտաւորները Մարիա Թերեզիայի ժամանակէն կը ցուցնեն, մեր Կապերը ըստակ վճարելով ճերութեան գներն թէ զանոնք որուն վրայ մեր Եղիսաբեթի քաղաքը

չնեած է, եւ թէ՛ բոլոր Dominium եւ այսպէս արդէն մօտիկ 80 տարի, խաղաղութեամբ մենք կը ժառանգենք կոր զատնք իբրեւ մեր Յատուկը, իբրեւ մեր ըստակով գնովածը:

«Որովհետեւ ուրեմն կրնայ հանգրայելու, որ այս Peculium բառը գուրս չի թողուն, որովհետեւ շուտով այս բանը պիտոյ ներկայացնեն գթած կայսերը որ հաստատէ, անոր համար ինչխտար որ շուտով կարելի է, Գերապայծառ Տէր, կարօտութիւն ունի այս մեր բոլոր քաղաքը հրամանող Գերապայծառութեանը զորաւոր միջնորդութեանը. որովհետեւ մենք շնորհք ունի Գերապայծառութիւնը. գթած կայսեր դիմացը, ուստի մենք ալ այս հասարակաց թղթովս կը խորրենք Գերապայծառ Տէրութենէդ, որ հաճի եւ յանձն առնու կայսեր քովը վերջապառ ու միջնորդելու, որ զմեր վերայ գրեալ խղիկը իրեն գթածութեամբ կատարէ. ու զPeculium բառը հրամայէ որ այն նոր Privilegiumէն գուրս հանուի. միանգամայն զայն ալ բացատրելով Գերապայծառութիւնդ զայն գթած կայսեր դիմացը՝ թէ ինչպէս առաջ միշտ, նաեւ ասիկց ետեւ յաւիտեան ապն կերպ հպատակութիւնը Տէրութեան դիմացը՝ անբող անպակաս պիտոր մնայ մեր Եղիսարեւմայ քաղաքին կողմանէ:

«Մենք այս բանին համար աստօլան օրս գրերինք Տոն Պէշը եղած մեր գործակալ կայսերականին Sigh. Conrad Francescoին ալ. ուսկից ինչ որ ալ ուզէ՝ կրնայ Գերապայծառութիւնդ տեղեկանալ այս բանին վրայօքը. եւ որն որ զայս մեր Հասարակաց Թուղթը շնորհք կ'ունենայ ներկայացընել:

«Այսու յանձնելով զմեզ Գերապայծառութեանը շնորհացը կու մնանք, Գերապայծառ Տէրութեանդ՝

Յեղեանքէն Պատարիս 10 Մայիս 1837.

Տոգեւոր որդիք եւ խոնարհ ծառայք

Պատարիսը եւ Հասարակ յեղեանքէն յայ Վաղարշիս:

Եւ անց նշանակութեան չէ, աղանայաց թղթին աշխարհաբար լեզուաւ գրուելու — ինչպէս գիտենք, Վիեննայից՝ երկրորդամասնակց խուղարկութիւններէ ետեւ, այս միջոցին ուսման երեսան հանել, ընտրի ուսնդարեան մասնաւորներէն: Եւ որովհետեւ շատ տալերէք գտաւ. այս դպրոցը — օրինակի աղագու — Եղեկայ... Ստառնաբուրնի եւ այլն լեզուն Մ. խորհրդացի ու գաւիթի Այսոյթի՝ օտար կազմակարգ վրայ գրուան եւ յառնական ծովապոր գեղատեւեր հաղթան, բուն հայերէն լեզուն, անոր համար Վիեննական հաղթ՝ Վիեննայից այս յեղափոխութիւնը՝ հայերէն գրա-

համակին վրայ անցուած է յաշորդ պաշտօնական ծանօթութիւնը. „Perlect sub Sessione Magtus et Comtis die 10 Maji 837 celebr. — Expediat. Mart. Lengyel m. p. Iudex Primar. — Այսինքն Քաղաքաբարձութեան ու հասարակութեան 1837 մայիս 10ին եղած ժողովքին մէջ կարգացուեցաւ: — Խրկից՝ Մարտինոս Լէնգյէլէան գլխաւոր գրաստաւոր»

(Հրահանգիւն)

ՅՈՂԷ. ԱՆՆՅՈ

ՄԱՅՆԵԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՃՆԿԵՆ ԿՈՂՈՐԾՈՒՄ «ԵՊԻՍԿՈՒՍԻՍ, ԳՐԻՔՆ ԳԵՐԳՆՈՒՆԻՆԻ ԹՈՂԻՍԵՆՈՒԹԻՆԻՆ «ՆԵՐԾՈՒՄԻՆԻՆԻՆ»

Եզնկայ Վոդրացոյ «Նոն աղանդոց» զընն գերմաներէն թարգմանութեան քննադատութեան մէջ (Հանդէս Ամսթըրդամ 1900 էջ 179-180) խոստացուած էր Հեղինակին ներածութիւնը լիակատար թարգմանութեամբ ծանոթացընել մեր Ընթերցողաց: Այս խոստումն է ահա զոր կը կատարենք յաշորդ գրութեամբս: Ներածութեան թարգմանութեան վրայ կը յաւելունք այն քննադատականներուն թարգմանութիւնը, որով անուանի՝ Նայագէտն նշանակած նա այլեւեալ մասնագիտական թերթերու մէջ «Նոն Աղանդոցի գերմ. թարգմանութեան նրատարակութիւնը: ԵՄԱՐ.

* * *

Եզնկայ «Ընդդէմ աղանդոց» գիրքը թէեւ ցայժմ հայ բնագրին վրայէն ուրեւ լեւալի մը յարգմանով չէ. ի բաց առեալ ԼԵ Վայեան զբնորդի վրայ անճիշդ՝ եւ այս պատճառաւ իրէ գործածուած եւ գրեթէ անգործած ելից գաղափարներէն թարգմանութիւնն է եւ ինչ ինչ գրքերու եւ լրագիրներու մէջ լայն տեսած քանի մը հաստակոտոր քաղաւած-

բար լեզուն ըստ բուականի չգիտնալուն յատկացուցին: Ուստի գրաբար Հանգրուոյն, բնականապէս ախարհաբար պէտք էր գրել:

Եւ անպիտան օրինակին մէջ իրքեւ վերնագիր լուին, Չմիւռնիկ ապագութեան վրայ գրուած է «Գիրքը Ներդիմութեանց վերնագիրը. իսկ Վիեննայի ապագութեան վրայ «Նոն աղանդոց»՝ երկու վերնագիրներն ալ կամայական են, իսկ «Ընդդէմութիւնը» կամ «Նոն» բառերը գաղական չեն: Վիեննայի Միեւրդականներն աւել ճիշդ՝ «Ընդդէմ աղանդոց» կը կոչեն մասնակիս՝ Հմմտ. Զ. Գաւեմեանքան, «Նորագոյն աղբիւր Եզնկայ» էջ 3, ծան. 1: Այսպէս նաեւ Եզնկայ գործածած Եպիփանու Panarionը պարզապէս «Ընդդէմ Հերետիկոսաց» վերնագիրն ունի: Հ. Յաւար, Մատենադարանի մանր ուսումնասիրութիւնը, Վիեննա, 1895, էջ 81, ծան. 5:

«V. Langlois, Collection, Paris, 1869, p. 372 կը գրէ. «Փերթիկով թարգմանութիւնը գործախառնաբ ըստ անհաստատելի է. մասնական արժանիքին վրայ շատ անկատար գաղափար մը կու տայ:

«Réfutation des différentes sectes, Paris 1853.